

**FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING ILOVALI ELEMENT SIFATIDAGI
LINGVOSTILISTIK XUSUSIYATLARI
(NEMIS TILI MATERIALLARI ASOSIDA)**

Majidova Zarnigor

Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada nemis tilidagi frazeologik birliklarning badiiy matnda iloval element sifatida qo'llanilishi hamda ularning lingvistik va stilistik xususiyatlari tadqiq etiladi. Frazeologiya va paremiologiya o'rtasidagi nazariy munosabat, frazeologik birliklarning grammatik-semantik tabiati, shuningdek, ularning iloval konstruksiyalar tarkibida bajaradigan asosiy stilistik funksiyalari yoritiladi. Nemis badiiy matnlaridan olingan misollar asosida iloval elementlarning konkretlashtirish, perifraz, antiteza, takror va o'xshatish funksiyalari lingvostilistik tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, iloval element, Apposition, paremiologiya, stilistik funksiya, nemis tili, badiiy matn.

Frazeologiya nemis tilshunosligida engserqirra va munozarali sohalardan biri hisoblanadi. Frazeologik birliklarning aniq chegarasi, ularning maqol (Sprichwort), matal (Redensart), aforizm va turg'un ifodalar bilan munosabati haqida turli nazariy yondashuvlar mavjud. Ayniqsa, frazeologik birliklarning badiiy matnda iloval element sifatida qo'llanilishi ularning semantik yuki va stilistik qiymatini yanada oshiradi.

Nemis tilida iloval konstruksiyalar nafaqat sintaktik, balki pragmatik va stilistik kategoriya sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday konstruksiyalar tarkibida qo'llangan frazeologik birliklar matnning obrazlilik, ekspressivligi va kommunikativ ta'sirchanligini kuchaytiradi.

Nemis tilshunosligida frazeologiya va paremiologiya o'rtasidagi chegara masalasi doimo bahsli bo'lib kelgan. Ayrim tadqiqotchilar "Sprichwörter" va "Redensarten" tushunchalarini mustaqil paremiologik qatlam sifatida qarasa, boshqalar ularni umumiy frazeologik tizimning bir qismi deb hisoblaydi.

Hozirgi zamon nemis tilshunosligida keng tarqalgan yondashuvga ko'ra, frazeologik birliklar til tizimida o'ziga xos va mustaqil qatlamni tashkil etib, bir qator barqaror belgilar bilan tavsiflanadi. Avvalo, frazeologik birliklarga struktura va komponentlar turg'unligi xos bo'lib, ularning tarkibiy qismlari erkin almashtirilmaydi yoki faqat cheklangan darajada variantlanadi [Umarxodjayev 1983: 57-b.]. Mazkur turg'unlik frazeologizmlarning til xotirasida tayyor birlik sifatida saqlanishini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, frazeologik birliklar ko'chma va yaxlit ma'noga ega bo'lib, ularning umumiy semantik mazmuni alohida komponentlar ma'nosidan kelib chiqmaydi. Bunday semantik yaxlitlik frazeologizmlarning nutqda obrazli va ta'sirchan vosita sifatida qo'llanilishiga imkon yaratadi.

Uchinchidan, frazeologik birliklarning muhim belgilaridan biri – ularning tayyor holda qo'llanilishidir. Nutq jarayonida ular qayta yaratilmaydi, balki tayyor formulalar sifatida qo'llanilib, kommunikativ jarayonni tezlashtirish va ifodaning aniqligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Nihoyat, frazeologik birliklar kontekstda muayyan stilistik yuk olib, matnning umumiy ohangi, ekspressivligi va muallif munosabatini ifodalashda faol ishtirok etadi. Aynan kontekstda ular baholovchi, emosional yoki obrazli ma'no bilan boyib, badiiy matnning estetik ta'sirini kuchaytiradi.

Mazkur belgilar nemis tilidagi maqollar (Sprichwörter), matallar (Redensarten) va boshqa turg'un ifodalarning ham katta qismiga xos bo'lib, ularni umumiy frazeologik tizim doirasida ko'rib chiqish imkonini beradi. Shu jihatdan, bunday birliklarning ilovali element sifatida qo'llanilishi sintaktik va stilistik jihatdan asoslangan holat hisoblanadi.

Nemis tilida frazeologik birliklar grammatik jihatdan turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin [Admoni 1973: 366-b.]. Ular so'z birikmasi, qo'shma gap yoki hatto butun jumlagacha teng kelib, sintaktik jihatdan gapning turli a'zolari vazifasida qo'llaniladi. Ayniqsa, badiiy matnda ular ilovali konstruksiya tarkibida kelib, asosiy gap bo'lagiga nisbatan qo'shimcha izoh berish, ta'kidni kuchaytirish yoki obrazli tavsif yaratish vazifasini bajaradi.

Ilovali element sifatida qo'llangan frazeologik birliklar ko'pincha asosiy nominativ birlikning ma'nosini aniqlaydi va kengaytiradi, unga emosional-baholovchi tus bag'ishlaydi hamda muallifning voqelikka bo'lgan munosabatini ochiq va bilvosita tarzda ifodalashga xizmat qiladi [Tursunov 2001: 90–91-b.]. Shu tariqa, frazeologizmlar nafaqat tilning leksik boyligi sifatida, balki murakkab stilistik va pragmatik vosita sifatida ham namoyon bo'ladi.

Nemis tili badiiy matnlarida frazeologik birliklar ilovali element sifatida qo'llanilib, matnning semantik tuzilishi va stilistik ta'sirchanligini sezilarli darajada kuchaytiradi [Bushuy 2002: 6-b.]. Bunday frazeologik birliklar sintaktik jihatdan ikkinchi darajali komponent sifatida namoyon bo'lsa-da, ular matnda qo'shimcha izoh berish, obraz yaratish va muallif munosabatini ifodalash kabi muhim funksiyalarni bajaradi.

1. Umumiylikni konkretlashtirish

Ilovali element sifatida kelgan frazeologik birliklar, avvalo, nominativ birlikning umumiy ma'nosini aniqlash va konkretlashtirish vazifasini bajaradi.

Er war ein Mensch, ein Fels in der Brandung, auf den man sich immer verlassen konnte. (Feuchtwanger. Narrenweisheit oder Tod und Verklärung des Jean-Jaques Rousseau. S. 211)

Bu misolda ein Fels in der Brandung frazeologik birligi ein Mensch so'ziga nisbatan ilovali element sifatida qo'llangan. U shaxsning umumiy nomlanishini konkretlashtirib, uning qat'iyatli va ishonchli xarakterini obrazli tarzda ochib beradi. Natijada ilovali konstruksiya asosiy komponentning semantik hajmini kengaytiradi va matnning stilistik kuchini oshiradi.

2. Perifraz funksiyasi

Frazeologik birliklar ilovali element sifatida perifrastik vosita vazifasini ham bajaradi. Bu holatda asosiy ma'no to'g'ridan-to'g'ri emas, balki ko'chma va obrazli tarzda ifodalanadi.

Sein Leben – ein Tanz auf dem Vulkan – war voller Risiken. (Flegel. Ein Katzensprung. S. 97)

Bu yerda ein Tanz auf dem Vulkan frazeologik birligi butun hayot tushunchasini perifraz orqali ifodalab, uning xavfli va beqaror tabiatini ochib beradi. Ilovali element matnda semantik chuqurlik va ekspressiv ta'sirni kuchaytiradi.

3. Antiteza orqali obraz yaratish

Ilovali element tarkibidagi frazeologik birliklar qarama-qarshi ma'nolarni qiyoslash orqali kuchli antiteza hosil qiladi va obrazli tasvirni mustahkamlaydi.

Nach außen ruhig, die Ruhe selbst, innerlich jedoch ein Pulverfass. (Brecht. Dreigroschenromam. S. 286)

Bu misolda die Ruhe selbst va ein Pulverfass frazeologik birliklari ilovali element sifatida qo'llanilib, qahramonning tashqi va ichki holati o'rtasidagi keskin ziddiyatni ochib beradi. Bunday antiteza badiiy tasvirning dinamikasini oshiradi.

4. O'xshatish va ekspressivlik

Xulosa qilib aytganda, nyemis tili badiiy matnlarida frazeologik birliklarning ilovali element sifatida qo'llanilishi ularning funksional imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Bunday birliklar matnda faqat qo'shimcha axborot beribgina qolmay, balki konkretlashtirish, perifraz, antiteza, o'xshatish va ekspressivlikni kuchaytirish kabi muhim stilistik vazifalarni bajaradi. Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, ilovali element tarkibidagi frazeologik birliklar nemis badiiy matnining estetik qiymatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Адмони В. Г. Синтаксис современного немецкого языка. – Л., 1973. – С. 366
2. Бушуй А. М. Типология семантических корреляций в немецком и английском языках. «Олий мактабларда хорижий тилларни ўргатишнинг лингвистик ва услубий муаммолари» мавзусидаги республика илмий амалий конференция материаллари. – Самарқанд: СамДАҚИ, 2002. – Б.5-9.
3. Турсунов Б. Т. Союзные присоединяемые элементы подлежащего. Проблемы билингвизма и интерференции. Материалы международной конференции. – Ташкент, 2001. – С.119-122.
4. Умарходжаев М.И. Основы фразеологии. – Ташкент: Фан, 1983. – 133 с.
5. Brecht Bertolt. Dreigroschenromam. Aufbau- Verlag. – Berlin und Weimar 1968. – 492 S.
6. Feuchtwanger Lion. Narrenweisheit oder Tod und Verklärung des Jean- Jaques Rousseau. Aufbau – Verlag. – Berlin, 1953. – 442 S.
7. Flegel W. Ein Katzensprung. Militärverlag. – Berlin, 1976. – 251 S.